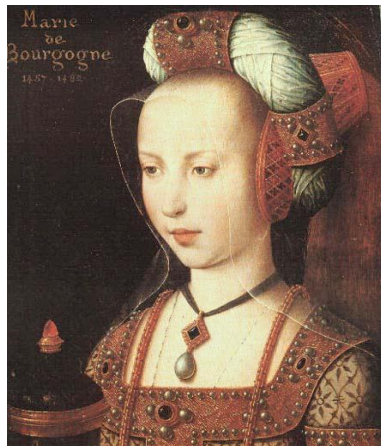
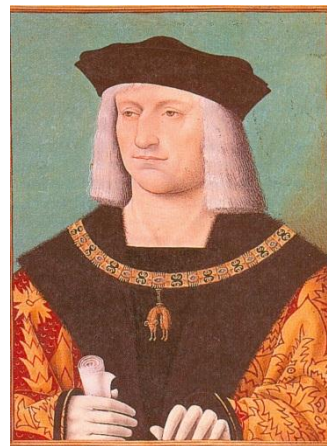

De Republiek in een tijd van vorsten: “1477-1702”**1477**

Hertogin Maria van Bourgondië trouwt met aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk (Habsburg), die in 1493 de facto keizer zal worden van het Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie.

Het huwelijk symboliseert het ‘begin’ van de Habsburgse periode, die in het teken staat van de opkomst van de moderne monarchie, met als kenmerk het streven naar centralisme.

Dit leidt tot conflicten met van oudsher autonome gebieden waar veelal het gewoonterecht en privileges heersen. De Nederlanden vormen zo’n gebied.

1457-1482**1457-1519****1702**

Stadhouder-koning Willem III overlijdt na een val van zijn paard. Begin van het tweede stadhouderloze tijdperk.

1650-1702

I Periode 1477-1555

a. De strijd om macht en invloed tussen vorsten, adel en opkomende burgerij zette in de 16e eeuw door.

I Hoe konden vorsten hun streven naar meer macht rechtvaardigen?

De vorsten claimden dat zij - op basis van hun familieverleden - de hoogste en eerste rechten konden laten gelden over alle gebieden waarvan zij de oude, historische "leenheer-rechten" hadden.

II Op welke wijze probeerde de adel (grgrb) de eigen positie te verdedigen?

De adellijke grootgrondbezitters claimden dat er sprake was van oude verbintenissen: hun voorouders hadden grondgebied en voorrechten gekregen in ruil voor het verlenen van militaire steun, het geven van en de uitoefening van het feitelijke bestuur.

III De steden waren in staat om hun positie te verstevigen ten opzichte van de adel. Hoe is dat te verklaren?

De burgers in de steden hadden zich (in het verleden) gewend tot de hoogste leenheer om "los te komen" van het platteland, waar de adel van oudsher de (politieke en economische) macht had.

In ruil voor het verkrijgen van een eigen zelfstandigheid en daaraan verbonden voorrechten (verleend door de leenheer) verplichtten de steden zich tot een eenmalige of periodieke "vergoeding" aan de leenheer. [de stad Amsterdam kreeg in 1489 toestemming van keizer Maximiliaan van het Duitse Rijk om boven het wapen van de stad de keizerskroon af te beelden].

IV In welk opzicht hadden steden en adel dezelfde belangen?

Zowel steden als edelen wilden hun historisch verkregen (voor)rechten niet opgeven en waren er dus alert op dat de hoogste landsheer daartoe geen mogelijkheid toe zou (kunnen) krijgen. Dat zou immers een aantasting van hun oude, bijzondere "vrijheden" zijn.

Deze ontwikkeling leidde tot verkleining van de macht van de vorst.

b. De vorsten probeerden hun positie ten opzichte van adel en steden te verstevigen door een politiek van centralisatie.

I Waarom zou een politiek van centralisatie de positie van vorsten (kunnen) verstevigen?

Politieke centralisatie kenmerkt zich door het ontwikkelen van staatsmacht: ten koste van lokale of regionale machthebbers worden meer en meer beslissingen genomen op centraal niveau. De vorsten proberen dus meer beslissingsbevoegdheden naar zich toe te trekken.

c. In Frankrijk ontstonden hierdoor de eerste ideeën over absolute macht.

I Wat is de kern van die ideeën over absolute macht voor / van de vorst?

De kern is de ontwikkeling van het idee dat de vorst aanspraak kon maken op de oudste (bestuurs)rechten en dat deze oppermacht in feite was af te leiden uit het feit dat de vorst door toedoen van Gods voorzienigheid en genade (= gratie) die bevoegdheid, dat recht, had verkregen: "het goddelijk recht om te regeren" = droit divin.

d. **In Engeland bleef de rol van het parlement traditioneel sterk als tegenwicht voor de vorstelijke macht.**

I Door welke rol van het parlement werd de macht van de Engelse vorst beperkt?

Het Engelse parlement had op basis van historische rechten de bevoegdheid om te oordelen [lees: goedkeuringsbevoegdheid!] over wetsvoorstellen die door of namens de vorst werden ingediend.

Het Lagerhuis vormde de vertegenwoordiging van (rijke) burgers [uit de steden] zonder erfelijke titel.

Het Hogerhuis was toegankelijk voor de erfelijke adel (grgrb).

Het is erg onwaarschijnlijk dat in het parlement een akkoord zou worden gegeven voor wetsvoorstellen die ingaan tegen de belangen van de groepen die vertegenwoordigd zijn. Beide groepen zien in het parlement toe op bescherming en handhaving van verkregen rechten (en wilden natuurlijk het liefst uitbreiding van die rechten).

e. **Vanaf 1477 stonden de zuidelijke Nederlanden onder Habsburgs gezag. Door vererving en verovering vielen vanaf 1543 ook alle Noord-Nederlandse gewesten onder het gezag van de Habsburgse vorst Karel V.**

I Wie waren “beducht” voor “alle Noord-Nederlandse gewesten onder een Habsburgse vorst” en vanuit welke achtergrond?

Zowel de adel als de steden waren bevreesd voor een hogere macht, die naar meer eenheid zou streven: zo’n nieuw concept van besturen [gericht op meer doelmatigheid om zo meer doeltreffendheid te bereiken] op het niveau van “staatsbelang” paste niet bij het vasthouden aan oude, verworven voorrechten op lokaal of regionaal niveau.

f. **Karel V zette de centralisatiepolitiek van zijn voorgangers voort door een landvoogd en drie centrale raden, de Raad van Financiën, de Raad van State en de Geheime Raad, te benoemen. Deze raden adviseerden hem en zorgden mede voor uitvoering van zijn beleid. Daarnaast verhoogde hij vaste belastingen om zijn inkomsten te vergroten.**

I Wat was de taak van de Raad van State?

Advies geven aan de vorst over bestuurszaken.

(leden: van oudsher hoge edelen op basis van erfelijk voorrecht, maar door vorsten steeds meer aanstellingen van juridisch geschoolde ambtenaren).

II Waarom bestond er bij (de vertegenwoordigers van) de gewesten veel weerstand tegen het vernieuwende idee van “vaste” belastingen?

Het ging in het verleden steeds om “eenmalige” verzoeken [“bedes”] tot belasting (inkomsten voor de landsheer), maar dan wel pas nadat daarvoor in ruil “bijzondere rechten” werden verleend.

Er kon dus geen sprake zijn van een vanzelfsprekend “automatisme” en het idee van de gewesten was dat “vaste” belastingen daarmee in strijd waren.

g. **In 1555 werd hij in zijn Nederlandse en (later ook) Spaanse bezittingen opgevolgd door zijn zoon Filips II.**

I Zoek geboorte- en sterfjaar van Filips II op en geef een beknopte typering van hem (en zijn karakter).

Filips II 1527-1598

Werd in 1555 Heer der Nederlanden, zonder persoonlijke binding met het gebied. Spanje was zijn politieke en economische machtscentrum.

Hij bestreed in zijn eigen rijk elke afwijking van het katholicisme en probeerde ook daarbuiten protestantse vorsten ten val te brengen om zo hun land te kunnen behouden voor het katholieke geloof.

Grote angst voor de uiteindelijke verantwoording, af te leggen aan God.

h. De kerngewesten van de Nederlanden waren traditioneel Brabant en Vlaanderen. Deze gewesten waren sterkt verstedelijkt (vergeleken met Frankrijk, grote delen van Engeland en andere gewesten in de Nederlanden).

I Leg in eigen woorden uit wat het typerende is van gewesten Brabant en Vlaanderen en geef daarbij aan

a. Wie de meeste economische macht zullen bezitten.

Het gaat om verstedelijkte gewesten: de kooplieden / handelaren.

b. Wat (in die tijd) de relatie is tussen verstedelijking en landbouwproductie.

Er zal sprake moeten zijn van een landbouwoverschot: alleen dan kunnen er steden ontstaan, zijn en groeien.

[en er zal dus sprake moeten zijn van transport en handel om de landbouwoverschotten naar de steden te vervoeren en te verkopen]

i. De Vlaamse handelssteden [Gent, Brugge, Antwerpen, Brussel] maakten deel uit van een internationaal handelsnetwerk bestaande uit het Oostzeegebied, Italië, Frankrijk en Engeland.

I Geef aan om welke producten het in dat handelsnetwerk gaat.

	Oostzeegebied	Italië	Frankrijk	Engeland
uit	hout, graan, ijzer	specerijen	(zee)zout, wijn	wol
naar	zout, wijn, laken			

j. De steden in Holland waren relatief klein en de voedselvoorziening werd bedreigd door de lage opbrengsten van de landbouw in Holland. Door vervening was de grond niet geschikt voor graanbouw.

I Waarom was de grond in het gewest Holland niet geschikt voor graanbouw?

In het laaggelegen gewest Holland is er slechts een gering niveauverschil tussen landoppervlak en waterhoogte (in sloten en grond): de veengrond is te nat voor het verbouwen van graan en klinkt bovendien in!

II Wat voor consequentie heeft die situatie voor de economische ontwikkeling van dat gebied?

Graan is het belangrijkste volksvoedsel. Door de marginale graanproductie in het eigen gebied heeft de ontwikkeling van stedelijke werkgelegenheid weinig perspectief. De landbouwproductie komt nauwelijks boven een autarkisch niveau.

k. Men slaagde erin de landbouw winstgevend te maken door middel van commercialisering en specialisatie.

I Wat wordt bedoeld met “commercialisering” van de landbouw?

Agrarische productie voor de verkoop [handel / “de markt”]

II Wat is de status van een landbouwproductie als die niet gecommmercialiseerd is?

Die status is laag: het gaat dan vooral om “zelfvoorziening” en een magere bestaanszekerheid.

I. De 'moedernegotie' zorgde voor de aanvoer van goedkoop graan. Zo waren de Hollandse steden in staat hoge belastingen op te brengen en flink bij te dragen in de kosten die Karel V maakte in zijn oorlogen.

I **Ga uit van het motto "voor wat, hoort wat". Breng dat gezegde in relatie met tekst.**

Stadsbesturen kunnen en willen belastingen betalen aan de landsheer, maar dan wel in ruil daarvoor voorrechten krijgen en dat heeft een grotere zelfstandigheid / onafhankelijkheid tot gevolg.

m. Net als de overige gewesten in de noordelijke Nederlanden probeerde Holland in ruil voor de financiële bijdrage aan het centrale bestuur zoveel mogelijk regionale autonomie te verkrijgen.

I **Leg uit wie er vooral in zullen slagen om die autonomie te verkrijgen.**

De afzonderlijke steden. (voor uitleg zie ↑)

n. Discussies over het ware en zuivere geloof en de situatie in de Katholieke Kerk leidden in het begin van de 16e eeuw tot een breuk in het christendom tussen katholieken en protestanten: de reformatie.

I **Wat wordt hier bedoeld met "de situatie in de Katholieke Kerk"?**

Alom bekende wantoestanden in de Rooms Katholieke kerk waren:

- overdadige rijkdom van hoge geestelijken
- corruptie (oneerlijkheid / omkoopbaarheid) van hoge geestelijken
- verkoop van kerkelijke functie (met daaraan gekoppeld inkomen) aan adellijke families
- geen naleving van het celibaat door geestelijken
- de verkoop van aflaten

II **Geef aan in welke twee opzichten Erasmus in dit thema betekenis heeft.**

*** kritiek op wangedrag van de hoge kerkleiding en op de vele fouten in de gebruikte bijbelversie.**

Erasmus ontdekte als katholieke geestelijke en als humanist heel veel fouten in de Latijnse Bijbel die sinds de 5e eeuw gebruikt werd. Die vertoonde aan het eind van de Middeleeuwen allerlei afwijkingen als gevolg van menselijke fouten bij het ontelbare keren kopiëren van de tekst in kloosters, verspreid over heel Europa. {let op: er was toen (nog) geen boekdrukkunst!}

Geen enkele kopie was hetzelfde omdat - in de loop van eeuwen - (over) schrijvers toevoegden, verwijderden, verkeerd spelden of foutief gedeelten "corrigeerden" naar een oudere Latijnse versie.

Erasmus maakte vanuit Griekse "grondteksten" een verbeterde Latijnse versie van de Bijbel. Toch wil de kerkleiding vasthouden aan de 1.000 jaar oude "Vulgaat".

**** Erasmus wil behoud van één christelijke kerk en een hervorming van "binnenuit".**

Vanwege het grote gezag van Erasmus als geleerde komt er meer aandacht voor de wantoestanden in de christelijke kerk.

III In welke opzichten is de rol van Maarten Luther van doorslaggevende betekenis?

* Maarten Luther uitte ernstige kritiek op de rooms-katholieke kerk(leiding)

Rooms-Katholieke kerkleiding (paus)	Maarten Luther
Door het doen van goede werken (bidden, pelgrimsreis maken, <u>aalmoezen</u> geven, aflaten kopen) kunnen zonden worden “kwijt gescholden”	Alleen door het geloof en de genade van God kan de mens “gered” worden: Goede werken doen heeft niets te maken met kwijtschelding van zonden
Beelden van heiligen in de kerk en verering van heiligen en <u>relikwieën</u>	Tegen beelden in de kerk; geen geloof in heiligen en zeker geen verering van heiligen of relikwieën
Geestelijken zijn onmisbaar voor de mensen in het leggen van contact met God	Geestelijken zijn overbodig: Alleen door eigen Bijbelstudie en zelf bidden is contact met God mogelijk

* **1520 Maarten Luther wordt door de paus uit de kerk gezet**

* **1521 Keizer Karel V verklaart de rijksban over Maarten Luther [“vogelvrij” verklaard]**

* **1522 De Duitse “Luthervertaling” van het Nieuwe Testament wordt gepubliceerd. [boekdrukkunst!]**

* Er ontstaat dus een nieuwe stroming in het christelijk geloof en die nieuwe stroming is antikatholiek.
Het christelijk geloof vormt geen basis meer voor eenheid.

Nadat keizer Karel V de rijksban over Luther heeft uitgesproken, ontstaat in het Duitse Rijk een periode van “godsdienstoorlogen”.

De katholieke keizer Karel V staat tegenover protestantse Duitse vorsten. Het gaat niet alleen om verschil in opvattingen over de godsdienst, maar vooral ook om onenigheid wie meer of minder bestuursmacht zou moeten hebben.

IV Zoek op en noteer in welke opzichten Maarten Luther en Johannes Calvijn verschillen in hun opvattingen over godsdienstige kwesties.

Luther en Calvijn hadden fundamentele kritiek op de Rooms-Katholieke kerk. Maarten Luther was een groot voorstander van de scheiding van kerk en staat. **Johannes Calvijn tegen de scheiding van kerk en staat.**

Belangrijke opvattingen van Calvijn:

- de Bijbel is de enige bron van waarheid
- niemand kan invloed uitoefenen op de Goddelijke uitverkiezing. God heeft aan het begin der tijden al bepaald wie in de hemel zal komen en wie in de hel door middel van “voorbesteding”

Calvijn over kerk en staat

de overheid moet het ware geloof (= calvinisme) dienen.
(bijv. handhaving van de zondagsrust, het tegengaan van “wereldlijk, zondig vermaak”)

- o. De weg voor de reformatie was mede bereid door het humanisme, waarvan Erasmus de belangrijkste vertegenwoordiger was in Noordwest Europa.**
- I Het humanisme is een aspect van de Renaissance, waarin de cultuur van de oude Grieken en Romeinen als voorbeeld wordt gesteld. Geef aan wat kenmerkende aspecten zijn van het humanisme en toon aan dat Erasmus in die manier van denken "past".**
- Kenmerkende aspecten van het humanisme**
- * Centraal in denken, kunst en literatuur staat de vrije mens, die onafhankelijk is en op basis van verstand zelf oordelen moet vormen.
 - * Nieuw opvoedingsideaal: ontwikkeling van het individu en ontplooiing tot "universele mens"
 - * Niet op "gezag" geloven, maar (zelf) kritisch onderzoek doen
- p. Vanuit de gedachte dat meerdere geloven in één gebied slechts chaos konden opleveren, kozen de meeste vorsten voor onderdrukking van andersdenkenden.**
- I Vanuit welke religieuze opvatting konden vorsten hun strenge optreden tegen de nieuwe geloofsrichtingen rechtvaardigen?**
- De vorst beschouwde zich als een door God aangestelde bestuurder, die o.a. de taak had om de eenheid onder de christenen te bewaren
- q. In Engeland was de Anglicaanse Kerk in 1534 onder druk van koning Hendrik VIII door het parlement tot staatskerk uitgeroepen. Afhankelijk van de oriëntatie van de heersende vorst werden daar afwisselend katholieken en protestanten vervolgd.**
- I Waarom had de Engelse koning Hendrik VIII zich afgewend van de "moederkerk"?**
- De paus weigerde de inwilliging van zijn verzoek om te mogen scheiden (om vervolgens op wettige basis bij een nieuwe echtgenote een mannelijke nakomeling te verwekken).
- II Hoe dekt Hendrik VIII zijn dynastieke doel daardoor te bereiken?**
- Hendrik VIII verklaart zichzelf tot hoofd van de Engelse staatskerk en kan zo op legale wijze zichzelf toestemming geven om zijn huwelijk te ontbinden.
- r. In Frankrijk waren het voornamelijk protestanten die werden vervolgd.**
- s. Karel V koos ervoor in de Nederlanden uitingen van het protestantisme te onderdrukken.**
- t. Bij de vrede van Augsburg in 1555 werd hij echter gedwongen om in Duitse gebieden waar de lokale vorst protestants was de protestantse eredienst toe te staan. In september 1555 komen allerlei Duitse vorsten bijeen in Augsburg. Namens Karel V is zijn broer Ferdinand aanwezig. Die stemt tijdens die bijeenkomst in met het uitgangspunt dat de (lokale/regionale) vorst van een gebied mag bepalen welke godsdienst in dat gebied moet worden beleden.**
- I Beredeneer wat de gemoedstoestand van keizer Karel V zal zijn geweest toen hij hiermee geconfronteerd werd.**
- Zeer ernstig teleurgesteld: geen basis meer voor bestuurlijke eenheid en geloofseenheid en daardoor een vrede, die een politieke nederlaag inhoudt.
- II Eind oktober 1555 doet Karel V tijdens een ceremonie in Brussel afstand van de troon. Hij zei toen de christelijke eenheid te hebben nagestreefd om krachtig te kunnen optreden tegen de Turken. Waarom wilde hij dat?**
- De Turken zijn islamieten en erkennen Jezus Christus niet als zoon van God.

Karel V
(1500-1558)
op 32-jarige leeftijd

Filips II
(1527-1598)
op 30-jarige leeftijd

Willem van Oranje
(1533-1584)
op 22-jarige leeftijd

Desiderius Erasmus
(1467?-1536)
portret uit 1523

Maarten Luther
(1483-1546)
portret uit 1529

Johannes Calvijn
(1509-1564)

II **Periode 1555-1588**

- a. **Onvrede over de strenge godsdienstpolitiek, de hoge belastingdruk en de centralisatiepolitiek zorgden in de Nederlanden voor opstandigheid tegen Filips II. Want de elites in de steden en gewesten waren bang daardoor hun autonomie te verliezen.**

I Wie zijn die elites in de steden?

stadsbestuur: vroedschap en burgemeester
→ rijke kooplieden / handelaren

op het platteland in de gewesten?

“ridderschap”
→ grootgrondbezitters [vooral edelen / adel]

- b. **Om de rust in hun gewesten te herstellen, probeerden edelen in 1566 via het *Smeekschrift der Edelen* Filips II over te halen de kettervervolgingen te matigen. Deze poging had weinig resultaat.**

I Waarom zijn het juist de edelen die de kettervervolgingen willen matigen?

Het merendeel van de gewesten bestaat uit platteland. Officieel moet de adel medewerking verlenen aan de opsporingsactiviteiten door externe inquisiteurs (op het grondgebied van de edelen).

De zoektocht naar vermeende ketters en de daarop volgende rechtsgang veroorzaken grote maatschappelijke onrust en leidt tot schade.

II De edelen overhandigen in april 1566 hun “Smeekschrift” (om de plakaten van de kettervervolging te verzachten) aan Margaretha van Parma. Waarom aan haar?

Zij is landvoogdes en is daardoor plaatsvervangster van haar halfbroer Filips II, Heer der Nederlanden, die in 1557 naar Spanje vertrokken is.

III Tijdens deze aanbieding worden de edelen “geuzen” genoemd. Wat werd daarmee (in eerste instantie) bedoeld en wat wordt al snel daarna de “betekenis” van dat woord?

Tijdens de aanbieding van het Smeekschrift typeerde Karel van Berlaymont - adviseur van Margaretha van Parma - de edelen als: “Ce ne sont que des gueux” (= “Het zijn slechts bedelaars”).

[bedoeling: En daar zou je dus niet naar hoeven / moeten luisteren]

Dat scheldwoord [gueux] werd verbasterd en in een positieve benaming omgezet. Nog altijd wordt de term geus / geuzen op die manier gebruikt.

De Geuzenpenning is een Nederlandse onderscheiding die sinds 1987 elk jaar in Vlaardingen wordt uitgereikt aan mensen of organisaties die zich op bijzondere wijze hebben ingezet in hun strijd voor democratie en tegen dictatuur, racisme en discriminatie.

IV Margaretha van Parma stelde zich aanvankelijk mild op. Welke godsdienstige groepering kon hiervan profiteren?

De groep van de calvinisten.

c. Door de Beeldenstorm werd de kloof tussen de edelen en de landsheer Filips II vergroot. Deze wilde de verantwoordelijken voor de Beeldenstorm straffen en stuurde daartoe de hertog van Alva naar de Nederlanden.

I Wat hield de Beeldenstorm in, die in de zomer van 1566 plaatsvond?

De beeldenstorm was een reeks van grote vernielingen van beelden, religieuze kunst- en gebruiksvoorwerpen. In drie weken tijd werd het interieur van honderden katholieke kerken en kloosters vernield en geroofd door woedende menigten. De gewelddadige actie van allerlei onvredegevoelens begin in Vlaanderen en waaierde op heftige wijze uit over een groot deel van de Nederlandse gewesten.

De aanhangers van het calvinistisch-protestantisme waren erg gekant tegen het vereren van heiligen en de uitbundige rijkdom binnen de kerkgebouwen. Het ging echter niet alleen om religieuze overwegingen; ook onvrede over eigen armoede van deelnemers speelde een grote rol.

II Ruim een jaar na de aanbidding van het Smeekschrift arriveerde de hertog van Alva (= Don Fernando Alvarez de Tolero). Hij kwam uit Italië met een leger van 10.000 soldaten om orde op zaken te stellen. De generaal dacht de klus in 6 maanden te klaren. Dan zou de opstand neergeslagen zijn. In Nederland is zijn bijnaam "de ijzeren hertog", in Spanje "de grote hertog". Leg dat verschil uit.

Nederland	ijzeren hertog	niet buigzaam meedogenloos optredend
Spanje	grote hertog	veel aanzien vanwege daadkrachtig optreden

d. De vervolging van de protestanten verhevigde. Hiervan waren met name aanhangers van het, in de Nederlanden populaire, gedachtegoed van Johannes Calvijn de dupe.

I Alva stelde De Raad van Beroerten [= onrusten] in, die in de volksmond "de Bloedraad" werd genoemd. Waarom?

Vanwege de strenge vonnissen die uitgesproken werden, waarbij bloed vloeide [doodstraffen].

Voor de Raad van Beroerten werkte een staf van bijna 200 personen. Er werden bijna 9.000 mensen verhoord / ondervraagd en in totaal - over een periode van 5 jaar - meer dan 1.000 terechtgesteld.

II Op grond van welke aanklacht(en) gebeurde dat?

Vooral hoogverraad en majesteitsschennis.

e. Het conflict met de Spaanse landsheer liep uit op een (80-jaar durende) oorlog die pas in 1648 eindigde.

De oorlog "begint" met een militaire aanval, geleid door twee broers van Willem van Oranje, tegen de Spaansgezinde stadhouder graaf Arenberg. Die aanval staat bekend als "de slag bij Heiligerlee".

I In welk gewest vond die slag plaats?

Groningen.

II Waarom speelt de inname van de stad Brielle (Den Briel) door de watergeuzen op 1 april 1572 zo'n belangrijke rol?

Een aantal Geuzen was sinds de komst van Alva de zee op gegaan en gebruikte de haven van Dover als basis. Koningin Elizabeth verbood dat in het voorjaar van 1572. Door de wind kwam de geuzenvloot voor de Hollandse kust terecht, bij het plaatsje Den Briel. In het stadje was slechts een kleine Spaanse legereenheid. De geuzen braken de poort open en eisten de stad op

voor de gevluchte prins Willem van Oranje. Den Briel werd de eerste stad waar de opstandelingen de dienst uitmaakten vanaf 1 april 1572.
[Den Briel lag aan de Maas, op het voormalige eiland Voorne]

II Met welke vrede komt er een eind aan die oorlog?

Vrede van Münster. Het einde van de 80-jarige oorlog tussen de Republiek en Spanje was een onderdeel van een veel groter internationaal vredesverdrag.

f. Onder leiding van Willem van Oranje verspreidde de opstand tegen Filips II zich over de Nederlanden.

I Geef nog eens aan welke groepen zich om welke reden(en) niet konden vinden in de bestuurshervormingen van Filips II.

De besturen van de gewesten (waarin de adel en steden vertegenwoordigd waren), omdat men bezorgd was over aantasting van de historisch verworven voorrechten.

g. De gewesten probeerden samen een oplossing voor de burgeroorlog en de godsdienstige tegenstellingen te vinden. Dit leidde in 1576 tot de Pacificatie van Gent.

In het najaar van 1576 plunderden Spaanse soldaten Antwerpen omdat ze ontevreden waren over het uitblijven van hun soldijbetalingen. Filips II kan niet aan zijn betalingsverplichtingen voldoen en is feitelijk failliet. Deze plundering bevorderde het sluiten van de overeenkomst die bekend staat als "de Pacificatie van Gent", die kort daarna werd gesloten.

I Wat zijn de hoofdpunten van die afspraken bij de Pacificatie van Gent?

De 17 Nederlandse gewesten sluiten in Gent een overeenkomst om de Spaanse troepen te verdrijven.
De Staten-Generaal [met daarin vertegenwoordigingen van de 17 gewesten] krijgen het opperbevel over de gezamenlijke troepenmacht, het "Staatse leger".

II Welke gewesten zijn er bij betrokken?

Alle 17 Nederlandse gewesten

III Welke kwestie werd niet opgelost?

Het probleem van de godsdienst.

h. Maar nadat een aantal gewesten zich achter Filips II schaarde, raakten de Nederlanden in 1579 verdeeld. De zuidelijke gewesten verenigden zich in de Unie van Atrecht en de noordelijke gewesten in de Unie van Utrecht.

I De Unie van Atrecht (en het daaruit ontstane Tractaat van Atrecht) was - qua afspraken - een grote nederlaag voor Filips II. Toon dat aan.

Vier afspraken: de drie eerstgenoemde afspraken in het nadeel van Filips II:

- * Er was geen ruimte meer voor buitenlandse troepen;
- * De Raad van State zou georganiseerd zijn als onder keizer Karel V;
Twee derde van de leden van de Raad van State zou met instemming van de gewesten benoemd moeten zijn;
- * Alle privileges van voor de opstand zouden worden hersteld;
- * De katholieke godsdienst werd (weer) de verplichte godsdienst.

II Toch was de overeenkomst onacceptabel voor de Noordelijke Nederlanden. Welke bepaling leidde tot een breuk tussen de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden?

Dat de katholieke godsdienst de enig toegestane godsdienst zou zijn en elke andere godsdienst zou worden verboden.

III Twee weken na de Unie van Atrecht sluiten Noordelijke gewesten zich aaneen in de Unie van Utrecht. Noteer enkele belangrijke besluiten die daar genomen werden.

- * Naar buiten toe zouden de aangesloten gewesten opereren alsof ze één gewest waren;
- * In het binnenland hield ieder gewest zijn eigen privileges;
- * Er kwam een gemeenschappelijk leger.
- * De deelnemende gewesten zouden elkaar bijstaan in de strijd;
- * Er werd in Holland en Zeeland persoonlijke vrijheid van godsdienst ingesteld. De overige steden en gewesten kregen de vrijheid om een eigen beleid op het gebied van godsdienst te voeren.

In 1581 volgde daarop de ondertekening van het “Plakkaat van Verlatinghe”, ook wel “Afzwering” genoemd. Dit gebeurde op 26 juli in Den Haag.

IV Waarom kan het “Plakkaat van Verlatinghe” wel beschouwd worden als de Nederlandse onafhankelijkheidsverklaring?

In 1580 had Filips II een beloning uitgelooft voor degene die Willem van Oranje zou doden. Willem schreef een brief om zich te verdedigen. En de Staten-Generaal van de opstandige gewesten schreven het “Plakkaat van Verlatinghe”, waarin ze aangaven dat ze Filips II niet langer als hun vorst beschouwden, want Filips II zou een heel slechte koning, een echte tiran, zijn. Men wilde alleen weer een koning die zijn steden en gewesten én zijn mensen vrijheden en rechten gaf. Iets wat de Spaanse koning Filips de Tweede niet had gedaan. Daarom zou men zoeken naar “een goede koning”.

- i. **De breuk tussen de vorst en de opstandige gewesten werd een feit vanaf het moment dat Filips II Willem van Oranje vogelvrij verklaarde. De noordelijke gewesten namen formeel afscheid van Filips II in 1581 met het “Plakkaat van Verlatinghe” en gingen op zoek naar een nieuwe vorst.**

Kandidaten uit Frankrijk [de hertog van Anjou] en Engeland [de graaf van Leicester] bleken in de praktijk niet geschikt. In juli 1584 werd Willem van Oranje vermoord. Zijn zoon Maurits volgde hem (enige tijd later op 18-jarige) in 1585 op als stadhouder van Holland en Zeeland. Van de andere gewesten werd hij in 1590 stadhouder.

I Welke staatsinstelling ging op zoek naar een nieuwe vorst?

De Staten-Generaal.

II Welk achterliggend doel hoopte men te bereiken door de benoeming van de hertog van Anjou - broer van de Franse koning - tot vorst en heer der Nederlanden?

Door die benoeming zou de gezamenlijke gewesten verzekerd zijn van de steun van de Franse koning, die fel anti-Spaans [anti-Filips II] was.

De “mislukking” van deze benoeming wordt deels gemaskeerd door het overlijden van de hertog van Anjou. In juni 1584 overlijdt die aan de gevolgen van tuberculose.

Een maand later wordt Willem van Oranje vermoord.

De Staten-Generaal wendden zich dan tot koningin Elizabeth van Engeland, die beloofde Nederland bescherming te bieden. Ze stuurde haar vertrouweling, de graaf van Leicester, die landvoogd werd. Hij bleek geen goed militair leider en verloor diverse veldslagen tegen de Spanjaarden. Hij overleed plotseling in 1588.

III Wat besluiten de Staten-Generaal dan in 1588 - na het overlijden van de graaf Leicester - te doen?

De Staten-Generaal van de zeven noordelijke gewesten besluiten niet voor een derde keer een vorst te zoeken.

j. In 1588 besloten de (zeven noordelijke) gewesten zonder koning verder te gaan; de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden ontstond.

k. Willem van Oranje zag in verdraagzaamheid en de acceptatie van een meer pluriforme samenleving een mogelijkheid tot herstel van de orde. Oranje wees een dwingende rol van overheden in geloofskwesties af.

I Toon dat standpunt van Willem van Oranje aan in relatie tot de benoeming van de hertog van Anjou tot soeverein vorst en heer der Nederlanden.

De hertog van Anjou was katholiek.

l. De politieke situatie en het verzet tegen het Spaanse gezag gaven een betrekkelijk kleine groep orthodoxe protestanten de ruimte een belangrijke positie in te nemen in de opstand. Hun calvinistisch geloof bood inhoudelijke steun voor hun strijd tegen het Spaanse gezag, maar sloot niet aan bij de denkbeelden van Oranje. In deze fase van de strijd was de steun van deze groep echter zeer welkom.

I Waarom was de steun van de calvinisten zo belangrijk?

De calvinisten vormden een hechte en vooral fanatieke groep, die om principiële (geloofs)opvattingen nooit een compromis met de katholieke Filips II zouden willen sluiten. In dat opzicht zouden ze dus onvoorwaardelijk steun geven in de strijd tegen Filips II.

m. Vrijheid van geloof in de aangesloten gewesten was één van de bepalingen bij de totstandkoming van de Unie van Utrecht (1579).

I Waarom was de Unie van Utrecht fundamenteel "anders" dan de Unie van Utrecht?

Er werd bij de Unie van Utrecht afgesproken dat er (in zekere mate) vrijheid van geloof zou gelden en bij de Unie van Utrecht was er alleen ruimte voor het katholieke geloof.

n. In de aangesloten gewesten ontstond discussie over de mate waarin de religievrijheid moest worden toegestaan. Veel stadsbesturen besloten uiteindelijk tot een compromis: 'vrijheid van geweten' werd toegestaan, 'vrijheid van eredienst' hadden alleen de calvinisten.

o. In de praktijk hing de mate waarin dissidente groepen werden getolereerd vaak af van het beleid van de soms gematigde, dan weer orthodoxe stadsbesturen.

I Wat wordt bedoeld met "dissidente" groepen?

Dissident is hier de aanduiding voor groeperingen die zich verzetten tegen de overheersende opvattingen of beleidslijnen op religieus gebied.

II Wat wordt in dit verband bedoeld met "gematigd" en met "orthodox"?

orthodox	rechtzinnig	strak, streng vasthouden aan de officieel vastgestelde (geloofs)opvattingen
gematigd	rekkelijk	ruimte voor een soepele (eigen) uitleg aan de officieel vastgestelde regelgeving m.b.t. geloofsopvattingen

- p. **Volledige godsdienstvrijheid kwam er niet. Katholieken ondervonden hiervan de meeste hinder. Naast de publieke gereformeerde kerk werden kerkgenootschappen van de lutheranen, doopsgezinden en joden gedoogd.**

I Wat is de betekenis van “gedogen”?

Gedogen is het willens en wetens afzien van optreden tegen een overtreding door het bestuur dat bevoegd is tot handhaving

- q. **Ook elders in Europa zorgde de scheuring in de kerk voor veel beroering.**

- r. **In Engeland ontstond na de dood van Hendrik VIII onrust tussen katholieken en protestanten. Met het bestijgen van de troon door Elizabeth I werden rust en orde hersteld. Zij maakte een einde aan de kettervervolgingen ondanks aanhoudende druk van de paus en Spanje op de Engelse troon.**

I Noteer de regeerperiode van koningin Elisabeth I.

De regeerperiode van de protestantse “Virgin Queen”: 1558-1603.

- s. **In Frankrijk bestreden hugenoten en katholieken elkaar. In een poging deze strijd te sussen, liet de Franse koning zijn zus in 1572 trouwen met Hendrik van Navarra, een hugenoot. Navarra wist de slachting op hugenoten, die volgde op deze ‘Bloedbruiloft’, te ontkomen. Door het overlijden van de laatste katholieke erfgenaam werd de Franse troon inzet van een burgeroorlog.**

I Noteer de kern van “historische betekenis” van de Bloedbruiloft.

In Frankrijk was ook sprake van spanningen tussen katholieken en protestanten (= hugenoten).

Een huwelijk tussen de leider van de protestanten en de zus van de Franse koning zou moeten leiden tot een verzoening.

Om de bruiloft te vieren toog de hele protestantse en katholieke adel naar Parijs. Vier dagen na het huwelijk waren velen van hen nog in de stad.

Eén van de protestantse leiders ontsnapte toen ternauwernood aan een katholieke aanslag. De spanning in de stad liep hierdoor snel op.

Enkele vooraanstaande katholieken vreesden dat de mislukte aanslag de wraak van de hugenoten zou uitlokken. De katholieke koning Karel IX gaf onder druk van zijn moeder toestemming daarvoor.

Op 24 augustus 1572 en de dagen daarna werden in Parijs ruim 2000 hugenoten vermoord. Het geweld spreidde zich uit over heel Frankrijk.

In totaal werden zo’n 20.000 hugenoten vermoord.

Het gevolg was een grote uitstroom van hugenoten en een burgeroorlog in Frankrijk.

De bruidegom, Hendrik van Navarra, overleefde de slachting, omdat hij zich [onder dwang] tot het katholicisme bekeerde. Vier jaar lang werd hij aan het koninklijk hof gevangen gehouden: in 1576 ontsnapte hij en werd toen weer protestant.

In 1589 kon hij koning van Frankrijk worden onder de voorwaarde dat hij (weer) katholiek werd. Hij zou toen gezegd hebben: *“Parijs is mij wel een mis waard”*.

In 1598 vaardigde hij als Hendrik IV het Edict van Nantes uit, dat aan de hugenoten in grote mate godsdienstvrijheid garandeerde.

In 1685 werd het Edict van Nantes herroepen door koning Lodewijk XIV. Opnieuw volgde een grote uittocht van hugenoten.

t. Vanaf het aantreden van Filips II stond de economie van de noordelijke Nederlanden in dienst van het Spaanse rijk. De opbrengsten van de vaste belastingen werden vooral gebruikt om de vele oorlogen te bekostigen. Samen met de gevolgen van handelsblokkades door de oorlog met Frankrijk, waarin Filips tot 1559 verwickeld was, versterkte dit het verzet tegen zijn centralisatie-politiek.

I Voor wie zullen die handelsblokkades nadelig zijn?

Voor kooplieden / handelaren en ook voor consumenten.

Een handelsblokkade gaat meestal samen met verminderde mogelijkheden van import en export en leidt vaak tot hogere prijzen.

u. Het voornemen van Alva om nieuwe, vaste belastingen, zoals de Tiende Penning, in te voeren versterkte de afkeer van het Spaans gezag.

I Wat wordt bedoeld met “de Tiende Penning”?

Alva voerde - naar Spaans voorbeeld – drie belastingen in:

* De Honderdste Penning:

Een eenmalige belasting van 1% op alle roerende en onroerende goederen;

* De Twintigste Penning:

Een omzetbelasting van 5% op de verkoopprijs van onroerende goederen;

* **De Tiende Penning:**

Een omzetbelasting van 10% op de verkoop van roerende goederen (eten en drinken, kleding enz.).

v. Tijdens de Opstand begon voor de noordelijke Nederlanden een periode van economische groei. De groei van de stedelijke bevolking en de ‘Oostzeehandel’ leidde in de zeegebieden, Zeeland, Holland en Friesland, tot verdere uitbouw van een gecommmercialiseerde landbouw die zich richtte op de stedelijke markt. Het ontbreken van een feodale traditie in de zeegebieden bood de boeren mogelijkheden tot schaalvergroting. De nijverheid profiteerde van de groeiende handel.

I Leg uit waarom het ontbreken van een feodale traditie boeren mogelijkheden bood.

De adel heeft in het gewest Holland en het westelijk deel van Utrecht slechts een (zeer) beperkt deel van de grond in bezit en bewerkt die grond niet zelf. Een groot deel van de grond is eigendom van vrije boeren en hun prikkel om de agrarische productie te commercialiseren is effectiever dan bij de adellijke grootgrondbezitters.

II Wat is nijverheid?

Nijverheid is het verwerken van grondstoffen tot producten voor “de markt”.

w. Hoewel in Engeland de lagere adel zich meer op de commerciële handel ging richten, bleef het grootgrondbezit op het platteland daar de belangrijkste bron van welvaart.

I Leg uit hoe grondbezit een bron van welvaart kan zijn.

In Engeland profiteren de grootgrondbezitters van de grote buitenlandse vraag naar wol. Over het algemeen: de agrarische productie moet gericht zijn op commercie.

In Frankrijk bleef de machtige adel zich voornamelijk richten op traditionele landbouw.

x. De Republiek bestond rond 1588 uit vele stedelijke en regionale economieën die van elkaar gescheiden werden door onder andere tolbarrières en gewestelijke handelsbeperkingen. Alleen Holland en Zeeland vormden een gezamenlijke markt door het beleid van kooplieden-regenten.

I Wat is een economisch nadeel van tolbarrières?

Belemmering / verstoring van de vrije markt [vraag en aanbod] en tolheffing heeft een prijsverhogend effect.

II Waarom zullen de Hollandse en Zeeuwse kooplieden veel meer belang hechten aan het realiseren van een gezamenlijke markt?

Dat leidt tot een grotere afzetmarkt zonder tolheffing.

y. Na de val van Antwerpen in 1585 groeide Holland en in het bijzonder Amsterdam uit tot het centrum van de Europese handel. De kooplieden en ambachtslieden die naar Holland trokken, versterkten met hun kennis en kapitaal deze ontwikkeling.

I Wat wordt bedoeld met de “val van Antwerpen” en waarom speelt 1585 daarin een belangrijke rol?

Spaanse troepen veroveren in 1585 Antwerpen. De toevouerroute - via de Westerschelde - naar de haven van Antwerpen wordt daarom afgesloten / geblokkeerd. Het beoogde doel is economische achteruitgang van de havenstad. Dit zou in het voordeel zijn van de havensteden en de economische bedrijvigheid in de Noordelijke Nederlanden.

z. De concurrentie van Frankrijk en Engeland was beperkt; terwijl de politieke situatie in de Republiek tot bedaren kwam, kampte Frankrijk met burgeroorlogen en richtte Engeland zich op internationale handel met bijvoorbeeld de Levant.

I Welke tegenstelling zal (ook) in Frankrijk hebben geleid tot burgeroorlog?

Eenzijds de competentie tussen vorst en groeperingen die beducht zijn voor de centralisatiepogingen van de vorst, omdat hierdoor hun invloed op bestuursbeslissingen vermindert: adel en stadsbesturen.

Voorals de adel is actief in het beschermen van oude voorrechten.

II Waar ligt de “Levant” en waarom zal dat handelsgebied toen belangrijk zijn geweest?

De “Levant” is de aanduiding voor het westelijk deel van Azië, ruwweg het oostelijk kustgebied van de Middellandse Zee: daar is de aanvoer van o.a. specerijen en andere producten uit het Verre Oosten [via de lange landroute met karavanen]. De aanvoer van die goederen is in handen van islamieten! Via de havensteden in de Levant gaan de goederen over zee naar Italië en vervolgens naar landen in West-Europa.

III 1588 – 1648

- a. De jonge Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden hield stand tegen Spanje, geholpen door de uitputting van de Spaanse financiën na de ondergang van de Armada in 1588 en de voortdurende oorlog tussen Spanje en Frankrijk.

I **Het hoofdstuk begint met het jaar 1588. Waarom is bij dit jaartal sprake van discontinuïteit?**

In 1588 besloten de (zeven noordelijke) gewesten zonder vorst verder te gaan: de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden ontstond.

II **Wie is 1588 koning van Spanje?**

Filips II.

- b. Stadhouders van Oranje en landsadvocaat van Holland Johan van Oldenbarnevelt zetten zich (respectievelijk) in om de militaire macht en de handelspositie van de Republiek te versterken.

I **Oorspronkelijk is een stadhouder de plaatsvervanger van de vorst in één van diens gewesten. Wat is de functie van de stadhouder in de Republiek?**

In de tijd van Karel V en Filips II	In de Republiek
Vertegenwoordiger van de afwezige landsheer in één of meerdere gewesten	X [er is geen landsheer] De gewestelijke Statenvergadering geeft leiding aan het bestuur
Functie voor het leven	Functie voor het leven [per gewest, maar over het algemeen over alle zeven gewesten]
Adviseren van de landsheer	X
Bevelen van het centrale bestuur uit Brussel laten uitvoeren	X
Zorgen voor het welzijn van de rk kerk	X
Zorgen voor orde en rust	? [denk aan Maurits en de waardgelders!]
Benoemingsrecht van allerlei functionarissen, met name op het platteland	Wil vasthouden aan dat oude voorrecht
Als kapitein-generaal opperbevelhebber over de troepen in een gewest	Is belangrijkste taak

II **Leg uit aan wie de stadhouder in de Republiek officieel verantwoording moet afleggen.**

In feite aan de Statenvergadering van elk afzonderlijk gewest en aan de Staten-Generaal.

III De landsadvocaat, vanaf 1617 raadspensionaris genoemd, was de hoogste ambtenaar van de Staten van Holland en kwam meestal uit Dordrecht, de eerste stad van Holland. Welke taken had de raadspensionaris van Holland?

De raadspensionaris is de titel van de hoogste ambtenaar en rechtskundig adviseur van de staten van het gewest Holland.

Hij werd voor vijf jaar aangesteld door de ridderschap en leidde de afvaardiging van de Staten van Holland naar de Staten-Generaal.

Tijdens de Republiek ontwikkelde de functie zich snel.

Hij ging de besluiten voorbereiden en fungeerde in wezen vaak als de hoogste bestuurder van de gehele Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

De raadspensionaris is vaak afgezet tegen de stadhouder. Bekend zijn de strubbelingen tussen Johan van Oldenbarnevelt en Maurits en die tussen Johan de Witt en Willem III.

IV Wie namen voor het geweest Holland uiteindelijk de politiek-bestuurlijke beslissingen?

De gewestelijke Staten van Holland, waarin de vertegenwoordigers van de stadsbesturen de meeste macht hadden.

c. In de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden lag de soevereiniteit sinds de *Deductie van François Vrancken (1587) bij de Staten. De Republiek werd een statenbond waarin het gewest Holland de boventoon voerde als belangrijkste financier van de defensie-uitgaven.**

I Wat wordt bedoeld met de Deductie van 1587?

Een deductie is een redenering waarbij men, uitgaande van het meer algemene, tot het bijzondere besluit.

In dit geval gaat het om de argumentering (logisch redeneren) waarom de zeven gewesten in hun recht staan om de landsheer Filips II af te zetten, omdat aangetoond kan worden dat hij zijn vorstelijke verplichtingen niet nakomt.

Deze deductie leidde in 1588 tot de vorming van De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden

II Welke conclusie kun je trekken uit het begrip “statenbond”?

Het gaat om een “losse” vorm van samenwerking: elk gewest heeft eigen autonomie [zelfstandigheid]

d. In 1609 begon het Twaalfjarig Bestand. Naarmate de beslissing over voortzetting van het Bestand dichterbij kwam, nam de religieuze en politieke verdeeldheid in de Republiek toe. Op godsdienstig gebied kreeg de orthodoxe richting binnen de protestantse kerk, waarbij Maurits zich zou aansluiten, de meeste invloed.

I Tussen wie werd het Twaalfjarig Bestand gesloten?

Tussen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en Spanje.

Een groep calvinisten, met “rekkelijke” geloofsopvattingen, bijv. over de predestinatie, richtte zich tot de Staten van Holland, om te bepleiten dat ze niet uit de gereformeerde (staats)kerk werden “gezet”, waar veel dominees een strengere richting aanhingen.

II **Waarom zou Van Oldenbarnevelt daarover een politieke beslissing willen?**

Hij hoopte daarmee te bereiken dat de beslissingsbevoegdheid van de politieke bestuurders boven de bevoegdheid van de kerkelijke bestuurders zou staan.

III **Tegen welke achtergrond zou hij wel open staan voor een gunstig besluit in het voordeel van de remonstranten?**

Als er ruimte zou zijn voor variatie in geloofsopvatting zouden de kerkelijke bestuurders geen “centrale eenheid” kunnen vormen. Persoonlijk was hij niet voor het opleggen van geloofsdwang.

IV **Op de kerkvergadering in Dordrecht (nov. 1618-mei 1619) - waar vooral dominees aanwezig waren - werd besloten dat de remonstranten niet als gelijkwaardige groep mochten worden beschouwd. Wat zal daarvoor een reden kunnen zijn geweest?**

De aanhangers van de strenge, orthodoxe richting wilden geen “verslapping” en geen verlies van het gezag van de landelijke kerkvergadering.

V **Prins Maurits koos de kant van de orthodoxe stroming, die tegen het accepteren van de rekkelijke geloofsopvattingen stond. Dat kwam mede omdat hij tegen het besluit was dat de Hollandse stadsbesturen zelf soldaten [“waardgelders”] mochten inhuren om ordeverstoringen tussen beide stromingen in hun steden te voorkomen. Maurits zag dat als een aantasting van zijn positie en functie. Leg uit.**

Zie voor het antwoord bij vraag b III van dit hoofdstuk.

De stadhouder had als taak te zorgen voor rust en orde: door het besluit dat stadsbesturen dat zelf mochten gaan regelen, werd die bevoegdheid ernstig aangetast.

VI **Wat was voor Maurits in feite het zwaartepunt in dit conflict?**

Vasthouden aan oude rechten.

e. **In het religieus conflict stonden de aanhangers van (de Leidse hoogleraren in de theologie) Jacobus Arminius en Franciscus Gomarus tegenover elkaar.**

De aanhang van Arminius woonde overwegend in Utrecht en Holland, die van Gomarus in de andere gewesten. De steden in het gewest Holland waren echter verdeeld.

De aanhangers van Arminius werden ook wel aangeduid als remonstranten, de aanhangers van Gomarus waren de contra-remonstranten.

I **Verklaar de naam remonstranten.**

Het oude, Nederlandse woord remonstrantie betekent “verweerschrift”.

De remonstranten verweren zich in een schriftelijk document tegen het voornemen hen niet als gelijkwaardige groep binnen te kerk te beschouwen.

f. **Al in 1617 liet Van Oldenbarnevelt, die de arminianen steunde, de Scherpe Resolutie aannemen. Daarbij spraken de Staten van Holland zich uit tegen een nationale synode [= kerkvergadering] om het religieuze conflict te beslechten. De Staten van Holland gaven de steden toestemming soldaten in te huren (waardgelders) om het religieuze conflict de kop in te drukken.**

I **Welke conclusie kun je trekken uit de constatering dat de afzonderlijke stadsbesturen zelf soldaten mochten aanstellen?**

Dat de stadsbesturen een grote(re) zelfstandigheid kregen om eigen beslissingen ten nemen

- g. **Maurits steunde Gomarus en verzette zich tegen dit leger waarvan hij geen bevelhebber was.**
- h. **De religieuze strijd eindigde met de Synode van Dordrecht (nov. 1618-mei 1619) die partij koos voor Gomarus.**
- I **Waarom lag die keuze voor de hand?**
De orthodoxe, rechtzinnige afgevaardigden wilden geen aantasting van hun gezag over geloofszaken. Dat moest op centraal niveau veiliggesteld worden.
- II **Eigenlijk waren de gewesten Holland, Zeeland en Overijssel tegen het bijeenroepen van zo'n kerkvergadering. Beargumenteer die stellingname, vanuit het idee van de statenbond.**
Vanuit hun stellingname deed een centrale regeling op nationaal niveau afbreuk aan de autonomie van elk gewest.
- i. **Tijdens de Synode van Dordrecht (nov. 1618-mei 1619) vergaderden honderd predikanten een halfjaar lang over de grondslagen van het gereformeerde geloof.**
- j. **De Synode was beledigd door prins Maurits om een einde te maken aan de religieuze twisten die de eenheid in de Republiek ondermijnden. Wie afweek van de orthodox-calvinistische lijn werd de kerk en het land uit gezet.**
- I **Waarom hechtte Maurits vanuit zijn functie grote waarde aan "eenheid" van de gewesten?**
Dat sloot aan bij het belang dat hij aan eenheid hechtte (in bijv. zijn functie als opperbevelhebber van het leger van de Republiek).
Maurits zag in de godsdiensttwisten een kans op het buitenspel zetten van de "vredespartij" [waartoe veel contra-remonstanten behoorden], die voor de omzetting van het twaalfjarig bestand met Spanje in een permanent vredesverdrag waren. Dat vredes bestand had Maurits als legeraanvoerder veel macht, aanzien en buitgeld gekost. Hij verdacht er vooraanstaande bestuurders in het gewest Holland van aan een permanente vrede met Spanje te werken.
- k. **Op politiek gebied ontstond er tussen Maurits en Van Oldenbarnevelt een machtsstrijd met op de achtergrond de belangen van de gewesten tegenover die van de Republiek dan wel van het gewest Holland tegenover die van de andere gewesten.**
- I **Waar ging die tegenstelling dan vooral om m.b.t. de positie van het gewest Holland?**
Het ging om de vraag of het gewest Holland in bestuurlijk opzicht gelijk was aan de andere gewesten of er eigenlijk niet boven stond / moest staan (omdat Holland het economisch zwaartepunt vormde en de meeste belastingen betaalde).
- II **Prins Maurits wachtte de bijeenkomst en uitkomst van de synode niet af. Hij liet Johan van Oldenbarnevelt, Hugo de Groot en enkele andere tegenstanders (al) in augustus 1618 arresteren. Ze werden beschuldigd van hoogverraad. Wie is Hugo de Groot?**
Hugo de Groot (1583-1645) was een invloedrijke rechtsgeleerde en auteur van juridische publicaties. In zijn "Mare Liberum" (1609) pleitte hij voor de vrije toegang tot de zee (en de vrijhandel).
Hugo de Groot deelde de opvattingen van de contra-remonstranten, die voor tolerantie ijverden, en van mening waren dat de staat het hoogste gezag was, en dus boven de kerk stond. Dat was ook het standpunt van Van

Oldenbarnevelt, die weigerde een nationale synode van staatswege bijeen te roepen, omdat daarin ongetwijfeld Arminius veroordeeld zou worden.

III De rechtbank achtte hoogverraad bewezen, onder meer door het afkondigen van de Scherpe Resolutie in 1617 en het onder de wapenen brengen van huurtroepen tegen de manschappen van stadhouder Maurits. Waarom zou dat hoogverraad zijn geweest?

Het ging om toestemming geven voor het bewapen van troepen [waardgelders] door afzonderlijke stadsbesturen. Dit werd beschouwd als het plegen van een misdrijf dat de veiligheid en eenheid van de Republiek als staat in gevaar bracht.

I. De machtsstrijd tussen stadhouder en landsadvocaat eindigde met de onthoofding van Van Oldenbarnevelt op het Binnenhof in mei 1619. Dit bevestigde de positie van Maurits en de Staten-Generaal en overeenkomstig hun wens werd vervolgens de strijd tegen Spanje hervat.

I Beargumenteer waarom de Staten-Generaal niet opkwam voor Van Oldebarnevelt.

Van Oldenbarnevelt kwam vooral op voor de belangen van het gewest Holland. In de Staten-Generaal waren alle gewesten vertegenwoordigd en in de andere gewesten was grote zorg over de dominante positie van Holland.

II Wat gebeurde er met de rechtsgeleerde Hugo de Groot, die veroordeeld was “ter eeuwige gevangenis” [= levenslang]?

Hij weet in 1621 met behulp van een list [“boekenkist”] te ontsnappen en vlucht naar Parijs. In 1631 komt hij terug, want het “politieke klimaat” is dan verbeterd.

m. Frederik Hendrik van Oranje volgde zijn ongehuwde halfbroer Maurits na diens dood (in 1625) op en hij versterkte de positie van de stadhouder en de Republiek. Frederik Hendrik (“de stedendwinger”) veroverde strategische gebieden in wat later de Generaliteitslanden gingen heten. Zo kwamen (de Meierij van) ‘s Hertogenbosch en (de Baronie) van Breda, evenals Maastricht in Staatse handen.

Amper drie weken voor het overlijden en onder druk van Maurits trouwde Frederik Hendrik in april 1625 met de Duitse prinses Amalia van Solms. Anders dan Maurits ontwikkelden zij een hofhouding met koninklijke allure, waarbij Den Haag steeds meer het karakter van hofstad kreeg. De heerschappij van de Oranjes nam koninklijke pretenties aan. In mei 1626 werd hun eerste kind geboren: Willem II. Hij trouwde op 14-jarige leeftijd met de Engelse prinses Maria Henriëtte Stuart, dochter van de Engelse koning Karel I. Zij was toen 10 jaar.

I Waarom kan de levensstijl van Frederik Hendrik een bron van ongenoegen vormen bij (vooral) de Staten van Holland?

Het ambt van stadhouder werd vooral door de Staten van Holland beschouwd als een ambtelijke functie. Men was bezorgd dat de stadhouder [prins van Oranje] in het geheim streefde naar een bestaan als vorst! En historisch gezien stond een vorst boven de Staten van een gewest en ook boven de Staten-Generaal. Het huwelijk van Frederik Hendrik met de dochter van de Engelse koning is een enorme verhoging in status.

n. Internationaal gezien had de Republiek het tij mee. In 1596 hadden Engeland en Frankrijk de soevereiniteit van de Republiek al erkend door het Drievoudig Verbond tegen Spanje te tekenen.

- I Het Drievoudig Verbond was vooral bedoeld om de stad Calais weer in bezit te krijgen. Die stad was in handen van aartshertog Albrecht van Oostenrijk, de landvoogd van de Zuidelijke [= Spaanse] Nederlanden. Waarom zouden de drie verdragspartners zo'n belang hechten aan Calais?**
- Vanuit de havenstad Calais zou een militaire bedreiging kunnen uitgaan van de scheepvaartroutes door Het Kanaal. Daarvan maakten vooral Nederlandse en Engelse gebruik. Een sterk Calais [in Spaans bezit] zou ook een bedreiging kunnen vormen voor het gebied van de Franse vorst.
- o. De Franse koning Hendrik IV zag zich echter twee jaar later, door de blijvende onrust in het eigen land, gedwongen een vrede met Spanje te sluiten. Hij vaardigde in 1598 het Edict van Nantes uit om een einde te maken aan de godsdienstoorlogen in zijn land en om verder verzet tegen zijn centralisatiepolitiek te voorkomen.**
- I Eén van zijn bekendste daden was het Edict van Nantes op 13 april 1598. Hierin formuleerde hij een religieus compromis voor Frankrijk. Het betekende een einde van de godsdienstoorlogen in het land, die meer dan 35 jaar hadden geduurd en meer dan een miljoen slachtoffers telde. Wat hield dat "eeuwigdurend verdrag" in?**
- [zie hoofdstuk II bij stukje s]
- p. In de Duitse gebieden van het Habsburgse rijk begon in 1618 een langdurig conflict tussen katholieken en protestanten: de Dertigjarige Oorlog. Spanje koos partij voor de katholieken. Frankrijk, beducht voor de invloed van Spanje, steunde de protestanten.**
- I Het Duitse keizerrijk valt uiteindelijk in 1648 uiteen in zo'n 360 onafhankelijke staatjes en steden en in 1648 wordt ook duidelijk dat Spanje niet meer de sterkste staat is in Europa. Hoe verhoudt zich dat tot de godsdienstige en politieke bestuursdoelen, die Karel V en Filips II hadden nagestreefd?**
- De Vrede van Münster in 1648 is in feite het failliet van de bestuursdoelen van Karel V en Filips II, want:
- er is geen bestuurlijke eenheid gerealiseerd
 - er is geen eenheid in het christelijk geloof
- q. Frederik Hendrik overwoog een verbond met Lodewijk XIII en Richelieu over de samenwerking en de verdeling van de Zuidelijke Nederlanden na de oorlog, maar er was in de Republiek veel tegenstand tegen samenwerking. Men zag ertegen op het machtige Frankrijk tot buurland te krijgen.**
- I Waarom was er in de Republiek grote bezorgdheid over "een Franse buur"?**
- Men vreesde voor een Franse politiek van gebiedsuitbreiding.
- r. Met Engeland werden de banden hechter. Koningin Elisabeth I had de Republiek openlijk gesteund tegen Spanje. Later bevond de Engelse koning Karel I zich in nijpende financiële problemen en hij was afhankelijk van het parlement. Hij wilde met steun van de Republiek zijn zelfstandigheid behouden.**
- I Karel I wilde de Anglicaanse kerk dichterbij de katholieke kerk brengen, trouwde met een dochter van de Franse koning, probeerde meer belastinginkomsten te vergaren en vond het parlement tegen zich. Van welk politiek doel zal men hem verdacht hebben?**
- Streven naar koninklijk absolutisme en herstel van het katholieke geloof in Engeland.
- II Uiteindelijk is Karel I door een groep parlementsleden ter dood veroordeeld (uitslag stemming 68-69) en in januari 1649 wordt het vonnis voltrokken. De Engelse monarchie wordt afgeschaft. Wie wordt de nieuwe leider?**
- Het parlements lid Oliver Cromwell.

- s. In 1641 huwde Maria Stuart I met Willem II, waardoor Spanje en Engeland weer uiteen werden gedreven. Maria Stuart was de dochter van Engelse koning Karel I, die sterke katholieke sympathieën had. Door dit huwelijk kwamen eerder gemaakte afspraken met de vorstenhuizen van Spanje en Frankrijk te vervallen. De verbintenis met het koningshuis Stuart verhoogde het aanzien van de Oranjes.
- I Waarom is sprake van een verhoging in status voor de Oranjes als de 14-jarige Willem II trouwt met de 9-jarige Maria Stuart?
Maria Stuart I was de dochter van een koning.
- t. In 1648 sloot de Republiek vrede met Spanje in de Vrede van Münster.
- u. De politieke en religieuze strubbelingen hielden de economische groei van de Republiek niet tegen.
- I **Welke onenigheid op politiek-bestuurlijk gebied was er?**
Onenigheid over de mate van autonomie van de afzonderlijke gewesten en over de positie van de stadhouder in het bestuur.
- II **Van welke religieuze strubbelingen was sprake?**
Onenigheid over de overheersende positie van de orthodoxe calvinisten.
- v. Zolang de opbouw van staten in Europa nog gaande was, kon de Republiek profiteren van de slagvaardigheid die de kleine schaal waarop men werkte met zich meebracht.
- I **Wat wordt daarmee bedoeld?**
Er was in de (kleine) Republiek sprake van een sterke verwevenheid van politieke en economische machthebbers.
- w. In de 17e eeuw groeide het volume van de handel van de Republiek. Engeland en Frankrijk richtten zich op traditionele kostbare producten en het volume van hun handel bleef achter. De Europese handel groeide uit naar internationale handel.
- I **Hoe werd de handel geregeld?**
Dat gebeurde door particuliere ondernemingen, die van de overheid bestuurlijke bevoegdheden [= soevereine rechten] hadden gekregen. In Nederland gold dat voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie (1602) en de West-Indische Compagnie (1621). (bijv. het recht om schepen te bewapenen, om soldaten aan te nemen, om oorlogen in overzeese gebieden buiten Europa te voeren, om verdragen met inlandse vursen te sluiten).
- x. Ter bevordering van de internationale handel werden de Amsterdamse Wisselbank en Amsterdamse Beurs opgericht en stelde men wekelijks een prijslijst van goederen op. In de Republiek ontstond een grote handelsvloot doordat kooplieden onderling gingen samenwerken.
- I **Waarom zijn de Amsterdamse Wisselbank (1609) en de Amsterdamse Beurs (1611) belangrijk voor de (bevordering van de) handel?**
- Wisselbank: bepalen van de [wissel]waarde van allerlei soorten muntgeld uit allerlei landen en de uitwisseling vergemakkelijken door papieren “wissels” van bepaalde waarden uit te geven.
- Beurs: aantrekken en reguleren van kapitaal voor investeringen: De VOC geeft als eerste NV aandelen uit.

y. Als opvolgers van de private ‘voorcompagnieën’ werden bijna tegelijkertijd in Engeland en de Republiek door de overheid publiek-private organisaties als de East India Company en de Verenigde Oost-Indische Compagnie opgericht.

Ten gevolge van dit vroege handelskapitalisme vestigden Engeland, Frankrijk en de Republiek handelsnederzettingen en koloniën in Azië en Amerika.

I **Waarom zal de overheid zich gaan “bemoeien” met van oorsprong particuliere ondernemingen?**

De overheid koppelt er nationale landsbelangen aan, wil verwerving en expansie van overzeese gebieden die economisch voordeel brengen.

z. De Verenigde Oost-Indische Compagnie (1602) legitimeerde haar recht op deelname aan de handel op grond van de theorie van de vrije zee zoals neergelegd in het geschrift “Mare Liberum” (1609) van Hugo de Groot.

De West-Indische Compagnie (1621) hield zich bezig met de kaapvaart tegen Spanje en later vooral met de trans-Atlantische driehoekshandel. Aanvankelijk stond de kaapvaart (1628: Piet Hein en Spaanse zilvervloot) het functioneren van de WIC als handelscompagnie in de weg.

I **Leg de relatie uit tussen het idee van de “vrije zee” en de VOC.**

Door het idee van de “vrije zee” kon de VOC op juridische gronden beargumenteren dat andere landen als Portugal en Spanje geen rechten konden laten gelden op het bezit van zeevaartroutes naar buiten-Europese gebieden.

II **Beargumenteer waarom de WIC juist vanaf 1621 “goed” kan functioneren.**

De WIC was allereerst gericht op het buit maken van Spaanse retourschepen die uit Midden en Zuid-Amerika kwamen met waardevolle goederen, zoals zilver.

Dat kon pas na afloop van het Twaalfjarig Bestand [1609-1621]

III **Waarom is vanaf 1648 sprake van een tegenslag?**

Dan is er vrede met Spanje gesloten en dat sluit kaapvaart tegen Spanje uit.

IV Periode 1648 – 1702

- a. **In 1650 stierf stadhouder Willem II op 24-jarige leeftijd. Acht dagen na zijn overlijden werd zijn zoon Willem III geboren.**

I Waarom is 1648 het beginjaar van dit hoofdstuk?

In 1648 komt een eind aan de 80-jarige oorlog tegen Spanje door de Vrede van Münster.

II Wie was de moeder van Willem III?

Maria Stuart, dochter van de Engelse koning Jacobus I (die onthoofd werd in 1649).

- b. **De regenten namen het besluit geen nieuwe stadhouder te benoemen. De stadhouders waren in hun ogen te oorlogszuchtig terwijl oorlog duur was en de handel schaadde. Dit eerste Stadhouderloze Tijdperk duurde tot 1672.**

I Wie had(den) als politieke groepering voordeel bij de situatie dat er geen stadhouder was?

De stadsbesturen van Holland, waarin vooral kooplieden / handelaren zaten, die economisch voordeel verwachtten van vrede.

II In 1652 komt het tot de Eerste Engels-Hollandse (zee)oorlog. Aanleiding is de invoering van de Engelse scheepvaartwetten: de Akte van Navigatie in 1651. Waarom is die wetgeving nadelig voor de handel van de Republiek?

Deze regels waren speciaal opgesteld om de superieure handelspositie van de Verenigde Provinciën aan te tasten. Deze wet verbood niet-Engelse schepen om goederen van buiten Europa naar Engeland te vervoeren en sloot Nederland uit van de handel met Engeland.

III Engeland zag daarmee ook nog kans om de Republiek te straffen voor de verleende steun aan de in 1649 onthoofde koning Karel I. Wie in de Republiek zal zeker positief hebben gestaan tegenover die steun?

Stadhouder Willem II.
(die getrouwd was met Maria Stuart I, dochter van de Engelse koning Karel I)

IV De Republiek "verliest" de oorlog. Er wordt in het vredesverdrag (1654) een geheime regeling opgenomen: de Akte van Seclusie. Zoek op wat de Staten van Holland daarin beloven aan de Engelse dictator Oliver Cromwell.

In de Akte van Seclusie {seclusie = uitsluiting} verklaren de Staten van Holland (de destijds vierjarige) Willem III, prins van Oranje, nooit tot stadhouder aan te stellen of toe te staan dat een ander geweest dat wel zou doen.
De belangrijkste ondersteuner van deze geheime Akte was Johan de Witt.

V Wie in de Republiek kwam dat heel goed uit?

Vooraf de [anti-Oranje] stadsbesturen van het gewest Holland.

VI Johan de Witt komt in augustus 1654 met een uitvoerige verantwoording - de Deductie van Johan de Witt - van die bepaling. Hij sprak de tekst van zijn betoog uit in de Staten-Generaal. Zoek op wat hij daarin op hoofdlijnen betoogt.

De gewesten Zeeland, Friesland en Groningen betwisten de rechtmatigheid van de Akte van Seclusie. De akte zou in strijd zijn met de Unie van Utrecht en van ondankbaarheid getuigen tegenover het huis van Oranje.
In een uitvoerige uiteenzetting [= deductie] toont Johan de Witt aan

Dat de Acte van Seclusie niet in strijd is met de Unie van Utrecht (1579), erfelijke macht altijd leidt tot machtsmisbruik en dat de Republiek niet verplicht is om leden van het huis van Oranje tot hoge functies te verheffen. Met de Akte van Seclusie en de Deductie maakte De Witt veel vijanden bij Oranjegezinde elementen in de Republiek en bij het gerelateerde Engelse Huis Stuart.

c. Over de inrichting van de Republiek als statenbond met of zonder een stadhouder en de mate van soevereiniteit van de gewesten bestond onenigheid tussen staatsgezinden en oranjegezinden.

I Wat betekent soevereiniteit?

Soevereiniteit betekent “oppermacht hebben”, de “hoogste macht hebben.”

II Geef aan welke tegengestelde opvattingen de genoemde groeperingen hebben.

Staatsgezinden: de afzonderlijke gewesten zijn soeverein en m.b.t. de buitenlandse politiek en defensiezaken beslist de Staten-Generaal met unanimiteit. [éénparigheid van stemmen]

Oranjegezinden: De Prins van Oranje moet de hoogste macht bezitten

d. Het dagelijks bestuur van de Republiek functioneerde dankzij bestuurlijke kwaliteiten van lokale regenten en het staatsmanschap van de raadspensionaris van Holland, Johan de Witt. Als ambtenaar van de Staten van Holland opereerde hij in het landsbelang, maar bij conflicten verdedigde hij toch vooral de belangen van de Hollandse regenten.

I Wat waren die belangen van de Hollandse regenten?

Een zo groot mogelijke autonomie voor het gewest Holland en de afzonderlijke stadsbesturen.

e. In Frankrijk nam in 1661 Lodewijk XIV de regering zelf op zich. Hij slaagde erin van Frankrijk een centraal bestuurd land te maken, waarin de vorst absolute bevoegdheden wist te verkrijgen. Lodewijk XIV was overtuigd van het *droit divin*. (Lodewijk XIV was in 1638 geboren en op 4-jarige leeftijd in naam al koning.)

I Wat houdt *droit divin* in en wat betekent dat voor de rol die de vorst aan de godsdienst toekent?

[zie hoofdstuk I bij c.]

II Welke naam wordt (later) gebruikt voor Lodewijk XIV?

De Zonnekoning.

f. In Engeland ontstond een burgeroorlog die in 1649 leidde tot de onthoofding van koning Karel I Stuart en die een overwinning opleverde voor het parlement.

Oliver Cromwell bestuurde het land enkele jaren als Lord Protector. De Republiek bleef neutraal inzake de Engelse burgeroorlog. In 1660 werd de monarchie door het Engelse parlement hersteld, de Restauratie.

Op de troon kwam Karel II Stuart bleef in financieel opzicht afhankelijk van het parlement.

I Koning Karel II was de (oudst levende) zoon van de 11 jaar eerder onthoofde Karel I. Wat was de familierelatie van de nieuwe Engelse vorst met de kleine prins Willem III?

Koning Karel II is een broer van de moeder van Willem III en dus “oom”.

II In augustus 1667 werd in het zogeheten Eeuwig Edict door de Staten besloten dat prins Willem III nooit tegelijkertijd militair opperbevelhebber en stadhouder kon zijn. Holland en daarna Zeeland, Utrecht, Gelderland en Overijssel schaften het stadhouderschap zelfs helemaal af.

Wie denken hiervan voordeel te ondervinden?

De besturen van de gewesten, die hiermee willen voorkomen dat de Oranjes in de toekomst de hoogste macht krijgen en als vorst gaan regeren.

Men denkt dat te kunnen voorkomen door de combinatie-functie van stadhouder en legeraanvoerder te verbieden.

III Welke gewest zou hiermee de eigen soevereiniteit nog meer kunnen benadrukken?
Holland.

g. In de tweede helft van de zeventiende eeuw werd de positie van de Republiek in toenemende mate bedreigd door de opkomst van Engeland en Frankrijk.

I Dit kwam niet alleen vanwege het verschil in grootte, maar vond vooral een oorzaak in de manier waarop het bestuur geregeld werd. Geef aan wat het essentiële verschil in bestuursorganisatie was als Frankrijk en Engeland vergeleken worden met de Republiek.

Nederland wordt sterk decentraal bestuurd. In Engeland en Frankrijk is sprake van een sterke bestuurscentralisatie onder het gezag van de vorst

h. Lodewijk XIV streefde naar een groter Frankrijk, omgeven door natuurlijke grenzen. Het land verkeerde onder zijn regering in een bijna permanente staat van oorlog, onder andere met de Republiek.

I Waarom was Lodewijk XIV zo "gericht" op (of tegen) de Republiek?

Gevoel van afgunst i.v.m. de economische macht en de pogingen van de Republiek om de politieke macht van Frankrijk te neutraliseren door allerlei tegenwerkingen.

i. Het was voor de Republiek moeilijk deze bedreigingen het hoofd te bieden. Land- en zeegebieden hadden verschillende prioriteiten met betrekking tot de landsverdediging.

I Leg dat verschil in prioriteit uit.

Wat moet het zwaartepunt van de defensie zijn: aandacht richten op een vloot i.v.m. vijanden van overzee of aandacht richten op landleger i.v.m. een aanval over land.

j. De buitenlandse politiek van Johan de Witt was erop gericht via afwisselende bondgenootschappen de beide andere naties uit elkaar te spelen. Deze politiek mislukte toen Karel II Stuart en Lodewijk XIV in 1672 gezamenlijk de Republiek aanvielen.

I Een groot deel van het grondgebied van de Republiek wordt door buitenlandse troepen bezet. Lodewijk XIV verblijft zelfs tijdelijk in Utrecht en wil graag de grootste handelsstad van de Republiek innemen. Om welke stad gaat het?

Amsterdam.

k. Het Rampjaar (1672) leidde tot herstel van het stadhouderschap in alle gewesten en de moord op Johan de Witt en zijn broer Cornelis.

I Wat is dan de belangrijkste taak van de stadhouder?

Coördinatie van de nationale defensie

II Wie komt daarvoor in aanmerking?

Willem III

- III De snelle opmars van allerlei buitenlandse troepen leidde tot ontreding van de (gewone) bevolking. Waarom werkt dat als een boemerang op Johan de Witt?**
Hij wordt door grote groepen uit de (lagere) bevolking verantwoordelijk gehouden voor de slappe defensie en de nadelige gevolgen van de strijd.
- IV Cornelis de Witt - broer van raadspensionaris Johan de Witt - werd er in juli 1672 van beschuldigd een moord op Willem III te beramen en gevangen gezet. Ook na marteling bleef hij ontkennen. Toen zijn broer Johan hem op 20 augustus 1672 in de gevangenis bezocht, werden beiden gelyncht. Was het een vlaag van onvoorspelbare volkswoede of een geplande actie van "Oranjegezinde" personen met medeweten van Willem III? [Geen antwoord nodig.]**
- I. Onder andere dankzij de Hollandse waterlinie en de inspanningen van Willem III als legeraanvoerder en Michiel de Ruyter als vlootvoogd bleef de Republiek overeind.**
(Maar Franse legers en Lodewijk XIV waren tot in Utrecht gekomen en Franse legereenheden rukten op naar Amsterdam: Het dorp Waverveen werd in brand gestoken door de Fransen en in Uithoorn werd zelfs de houten brug over de Amstel verwijderd!)
- m. Willem III kon zich ontwikkelen tot een gezaghebbend stadhouder met ruime bevoegdheden. Deze zette hij niet in om het staatsbestel van de Republiek te hervormen. Willem III richtte zijn aandacht vooral op de internationale situatie in Europa, waarin hij als grote tegenspeler van Lodewijk XIV vele coalitieoorlogen tegen Frankrijk leidde.**
- I In welk opzicht zal Willem III het staatsbestel hebben willen hervormen?**
Meer afstemming op nationaal niveau te verbetering van de defensie en meer bestuursinvloed voor zichzelf.
- n. Een bondgenootschap tussen Engeland en de Republiek in de vorm van een persoonlijke unie ontstond toen de katholieke Stuart-koning Jacobus II door een protestante meerderheid in het parlement werd afgewezen en deze meerderheid toenadering zocht tot Willem III als troonopvolger. Willem III trouwde in 1677 (precies een week voor hij 27 jaar werd) met zijn 15-jarig nichtje, de Engelse prinses Maria Stuart.**
- I De Engelse koning Jacobus II was in 1685 zijn broer Karel II opgevolgd. Die had namelijk geen erfgenamen. Maar Karel II was overtuigd katholiek en dat leidde tot conflicten met het Engelse parlement. Bij vier verschillende vrouwen kreeg Karel II in totaal (zeker) 20 kinderen. Waar zullen de protestanten bang voor zijn geweest?**
Dat er uiteindelijk een nieuwe erfopvolger zou zijn, die ook katholiek was en - net als zijn vader – ook een aanhanger was van het absolutisme.
- II De oudste dochter van Jacobus II was Mary (geboren in 1662) en trouwde met Willem III. Zo werd Jacobus II de schoonvader van Willem III. Welke andere familieband was er?**
Jacobus II was - naast schoonvader - ook oom van Willem III.
- o. De Glorious Revolution (1688-1689) maakte een langdurige protestantse coalitie tegen Frankrijk mogelijk, die een Franse hegemonie in Europa uiteindelijk voorkwam.**
- I Wat was de kern van de Glorious Revolution?**
Het gaat om de machtsovername in Engeland door de Nederlandse stadhouder Willem III van Oranje-Nassau en zijn echtgenote Maria Stuart als koning en koningin van Engeland, Schotland en Ierland op uitnodiging van een aantal protestantse leiders in Londen.
Dit had het "verjagen" van Jacobus II tot gevolg.

- p. Engeland werd door de “Bill of Rights” definitief een parlementaire monarchie, waarin de volksvertegenwoordiging het laatste woord had.
- I **Willem III ging akkoord met de Bill of Rights. Wat betekende dat?**
Na de kroning moesten Willem III en zijn vrouw Mary instemmen met de “Bill of Rights”. Daarin stond een opsomming van de vrijheden van het volk en het parlement. Het document is een belangrijk fundament van de Engelse democratie en beperking van de macht van de koning.
- q. In de Republiek besloten de meeste gewesten na de dood van Willem III in 1702 opnieuw geen stadhouder te benoemen.
- I **Waardoor was dat een relatief “makkelijk” besluit?**
Willem III was kinderloos gestorven.
- II **Welke achterliggende reden zal veel belangrijker zijn geweest?**
De vrees dat zo’n benoeming zou kunnen leiden tot een vorstelijk leider.
- r. De economische voorsprong die de Republiek had opgebouwd, kon met de opkomst van Engeland en Frankrijk in de tweede helft van de zeventiende eeuw niet worden vastgehouden.
- s. Mercantilistische maatregelen van zowel Engelse als Franse kant bevorderden hun eigen economie en ondergroeven de positie van de Republiek extra.
Frankrijk verhoogde de importtarieven.
Het Engelse parlement had al in 1651 de Acte van Navigatie aan die de Hollandse handel en nijverheid benadeelde. Dit leidde tot handelsoorlogen tussen Engeland en de Republiek.
- I **Wat wordt bedoeld met het begrip mercantilisme?**
Mercantilisme is een economisch systeem dat nationale rijkdom tot doel heeft en daarin een grote rol aan de overheid gaat.
De overheid moet allerlei maatregelen nemen om de export te bevorderen en de import te ontmoedigen.
Centraal staat het protectionisme van de eigen, nationale economie.
Het is een reactie op vrijhandel.
- t. In de Republiek zette de teruggang van de Hollandse handel en nijverheid een neerwaartse spiraal in werking.
De teruglopende handelsinkomsten van de zeegewesten en de toenemende schulden als gevolg van de oorlogen waarin de Republiek betrokken was, beperkten de financiële armslag van de gehele Republiek, met name waar het ging om de landsverdediging.
- I **Waarom wordt er op de defensie bezuinigd?**
Zonder die bezuinigingen zou de belastingdruk (verder) stijgen.
- u. In de Republiek was een samenleving ontstaan waar kapitaalkrachtige burgers de toon aan gaven: zij hadden de economische macht en de politieke macht in de steden.
- I **Hoe werd die groep genoemd?**
Regenten / patriciërs.
- v. Door het ontbreken van een centraal gezag en de sterk ontwikkelde stedelijke autonomie waren controle, censuur en vervolging in de Republiek niet alleen praktisch gezien nauwelijks mogelijk, het werd door de meeste regenten ook als onwenselijk beschouwd omdat zij uitgingen van gewetensvrijheid.
Veel buitenlandse publicaties werden in Amsterdam gedrukt.
- I **Waarom werden veel buitenlandse geschriften gedrukt in de Republiek?**
In de Republiek was persvrijheid en in veel andere landen een strenge censuur.

w. **Het tolerante klimaat trok internationale wetenschappers zoals Descartes en Spinoza aan. Toch kende ook de tolerantie in de Republiek grenzen; de werken van de filosoof Spinoza werden na diens dood verboden door de Staten van Holland.**

I Geef een korte beschrijving van (de opvattingen van) Descartes en Spinoza.

René Decartes (1596-1650) was een filosoof en wiskundige, die door aan alles te twijfelen zocht naar zekerheid.

Baruch Spinoza (1632-1677) was een filosoof, die het bestaan van wonderen ter discussie stelde en pleitte voor volledige vrijheid van meningsuiting en godsdienstige tolerantie.

Beiden hebben in Amsterdam gewoond.

x. **Tijdens het tweede Stadhouderloze Tijdperk (1702-1747) bleek dat de weinig slagvaardige decentrale bestuurscultuur van regenten niet langer voldeed in het internationale krachtenveld waarin Engeland en Frankrijk nu de boventoon voerden.**

I Leg in eigen woorden de bovenstaande zin uit.

Door de verregaande autonomie van afzonderlijke gewesten en stadsbesturen was het in feite onmogelijk om op nationaal niveau te coördineren en besluiten te nemen.

y. **Het bestuur van de Republiek kwam in handen van een vaste groep regentenfamilies, die onderling de bestuursfuncties verdeelden, vooral d.m.v. coöptatie.**

I Wat is coöptatie?

Het systeem waarbij openvallende plaatsen in een bestuur worden opgevuld op aanwijzing van de nog zittende bestuursleden.